

İstanbul'un 'İkizler'i

 Hilmi Yavuz
 15/05/2011

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Karadeniz'i Marmara'ya bağlayacak 'çılgin' İstanbul Kanalı projesinden sonra, biri İstanbul'un Anadolu, öteki de Avrupa yakasında iki yeni şehir daha kurulacağını açıkladı;- ama bu şehirlere nasıl bir kimlik verileceğini açıklamadı. Modern şehirler mi olacaktı bunlar, yoksa geleneksel modernin bir aradalığını öne çıkaran şehirler mi? Kimlik ya da 'anlam rejimi', İstanbul'un ikizleri'nin mekânsal paradigması ne olacaktı?

Scott Lash, şehirlere ilişkin 'mekânsal paradigmalara' işaret ettiği 'Sociology of Posmodernism'de, bu paradigmalara, ister Modern ya da Postmodern, ister Gotik, Barok veya Antik (Yunan) olsun, şehir düzenlenmelerinin, kültür ya da 'anlam rejimleri'yle yapılandıklarını bildirir. Bu 'anlam rejimleri, metaforlarla dilegelir. Mesela, bir geleneksel şehir örneği olan Gotik şehir, Lash'ın deyişiyle, 'mistik Hıristiyanlığın sembolizmi' ile yapılanmıştır; metaforu ise, labirent'tir. Dar ve çizgisel olmayan, hem zanaatkarların işyerlerini [loncalar] hem de konutları barındıran sokakları ve birdenbire karşınıza çıkan küçük bir alandan apansız görünür katedrali ile gerçek bir labirent-şehir! Lash'ın belirttiğine göre, Rönesans'la birlikte, ortaçağ labirent şehirlerin 'anlam rejimleri' radikal bir değişikliğe uğramıştır: Şehirlerin dar ve çarpık Gotik sokaklarının yerini, dik açılarla kesişen geniş ve düz caddelerin[bulvarların] alması sözkonusu olacaktır artık! Leon Battista Alberti'nin bu doğrultudaki görüşlerinin, çok sonraları Barok mimarlar tarafından hayata geçirildiğini de belirtiyor Scott Lash...

Peki ya geleneksel İslam şehirleri? Rahmetli Turgut Cansever hocamız, İslam'da Şehir ve Mimari'de 'Osmanlı şehirleri, İslam şehirleridir', der ve bu şehirlerin 'tabiat ile insanın inşa ettiği âlemin, mimarının bir ürünü' olduğunu bildirir. Osmanlı şehirlerinin temel koyucu birimi, dar ya da geniş sokak veya cadde değil, mahalledir. Cansever şöyle der: 'Üç yol ağzlarında, mahalle ve şehir meydanlarında tabiat abidesi olacak nitelikte ağaçlar ve onları tamamlayan mescitler, camiler, hamamlar vs. [ile] sosyal, kültürel, manevî değerlere sahip mimarî şaheserler veya şehrin yamaçlarında yer aldığı dağların ve ovaların etkileyici görünüşleri, şehrin ortak mekânlarını ve yolların nihayetlerini tamamlar. Evlerin arasında bahçe duvarlarının üzerinden yollara uzanan meyve ağaçları ve çiçekler, evlerin avlularından toplumsal mekânlara taşan zenginlikleri ve güzellikleriyle bereketin ve tabiatın lütfü, güzellikler ile mimarının vakur ve zarafetinin, gerçeklik ile tezyinliliğin bütünleşmesi, Osmanlı şehirlerinin biçim ve üslup özelliğini, şehir halkının davranış tercihlerini belirler.'

Osmanlı şehirlerinde birim, mahalledir. Mahalle, geleneksel İslam şehirlerinin yapılanmasında belirleyici bir işlev taşıyor. Fuad Köprülü'nün Barthold'un İslam Medeniyeti Tarihi'ne yazdığı 'İzahlar'dan anlaşıldığı kadarıyla, ilk İslam şehirleri, başlangıçta 'ordugâh şehirler'dir [Fostat]. Fakat daha sonra, mesela Abbasiler döneminde Samarra şehrinin kuruluşunda görüldüğü gibi, akrabalık ilişkilerinin başat olduğu kabileler, şehirde, her biri ayrı bir mahalle oluşturarak yerleşik düzene geçmişlerdir. Köprülü şöyle diyor: 'Şehir [Samarra] o şekilde yapılmıştı ki, türlü kabilelere mensup Türkler, burada hep bir arada yaşıyorlardı ve eski vatanlarında hangi kabilelerle komşu iseler, burada da aynı vaziyette bulunuyorlardı.' Şunu da belirtelim: Eski İstanbul'da ve Anadolu şehirlerinde, hatta XX. yüzyılın ortalarında bile, mahalleler vardı ve mahallelilerin birbirlerine, akrabalık ilişkisi terminolojisiyle hitap ettikleri, bir nevi dilsel kalıntı [surviance linguistique] düzeyinde devam ediyordu: Bekçinin 'amca', bakkalın 'dayı', komşu kadının 'teyze' olması gibi...

Tekrar asıl soruya dönüyorum. İstanbul'un 'ikizleri' nasıl olacak? Caddeleri dik açılarla kesişen modern şehirler mi, geleneksel mahalle düzeninin korunduğu, tabiat ile mimarının [Doğa ile Kültür'ün] uyumlu birlikteliğini öngören Osmanlı şehri mi, yoksa modernle gelenekselin 've' bağlacıyla temellük edildiği bir yapı mı? Hangisi? Aslında konuşulması gereken budur. Mesele entelektüel bir meseledir ve bu sadece mimarlara ve siyasetçilere bırakılmayacak kadar ciddi, hem de çok ciddi bir meseledir!